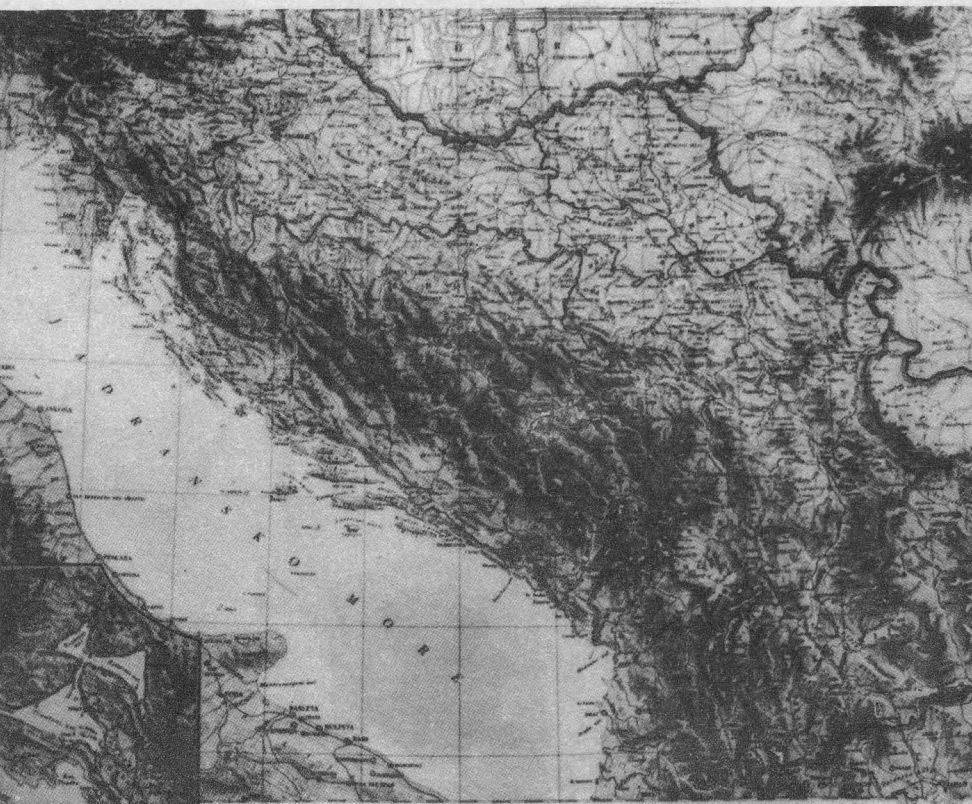

ONOMASTICA JUGOSLAVICA

1

LJUBLJANA

1969

MILEŠEVO ILI MILEŠEVA (dvojstvo jednog toponima)

Morfološki dubletni oblici nisu u našem jeziku, kao što je poznato, retka pojava (isp. Pljevlja/-vlje; Bileća/-eće; Berani/-ne; Gnjilani/-ane; Okučani/-čane; Vlasotinci/-ce i dr.). Dubletska varijanta Mileševo/Mileševa, međutim, izdvaja se od ostalih unekoliko po tome što je sufiks -eva/-ova (bar prema literaturi koju sam pregledao) - redak u naših toponima (naročito u odnosu na inače vrlo uhodan oblik srednjeg roda -evo/-ovo istog sufiksa), dok je samo alterniranje ova dva sufiksalna oblika (-evo:-eva) u jednog te istog toponima gotovo jedinstvena pojava.¹

Pitanje na koje, otuda, želimo da pružimo izvestan odgovor jeste: otkuda dvojaka varijanta i kakva je njena distributivno-morfološka vrednost.²

U morfološkom smislu oblici Mileševo/Mileševa predstavljaju derivate srednjeg odnosno ženskog roda posesivnog prideva, izvedenog odgovarajućim mocionim završetkom starog sufiksa -evъ (-ovъ) od imenice Mileš(a).³

U distributivnogeografskom pogledu, pak, situacija je nešto složenija: ovaj se toponim danas vezuje uglavnom i najčešće za manastir⁴, dok se u ranijim tekstovima (a i danas, mada izgleda ređe) vezivao i za okolni lokalitet (naselje, selo, mesto).⁵

Da bismo u ovom pogledu dobili jasniju sliku, nastojali smo da pregledamo sve raspoložive izvore od najranijih spomenika koji zasvedočavaju upotrebu jedne ili druge varijante ovog toponima.⁶

Pregled građe potvrđuje činjenicu da su se od najranijih vremena upotrebljavale obe, i neutr. i femin. varijante, mada ne uvek jednako frekventno i jednako distribuirano u odnosu na pojam koji se njima označavao; sem toga, mogu se evidentirati i oblici sa fonetskim varijantama u osnovnom delu, van samog sufiksalnog završetka (kao: Miloševa, Miloševo, Milješevka, Milješeva).

Upotreba oblika sa sufiksom -evo

1. U starijim rukopisima ovaj je oblik zasvedočen dosta oskudno; upotrebljava se kao ime za:

- a) manastir: Iz monastira Mileševa otnesoše mošti (LjS, 143). Mošti... iz monastira Mileševa otnese (i. 147).
- b) lokalitet: (uglavnom kao varijanta - Miloševo): Dोगiosce o Bosnu Fratri... koje lipo primi Kragl Stipan, i cinni im uzidati Manastir u Miloscevu (AK, 425). Miloševo (selo) (SN 54, 156, 137). Mileševo, n. selo u Novom Pazaru... Spominje se i prije našeg vremena (RJA, s.v. Mileševo).

2. U novijim izvorima oblik neutruma je češći; nalazimo ga kao ime za:

- a) manastir: Mileševo se piše ime manastiru, koje se zove i Mileševa (RJA, s.v. Mileševo). Pored Mileševa govori se [za manastir] i Mileševo, Miloševa, Milješeva, Milješevka (RJA, s.v. Mileševa). Mileševo, manastir kod Prijepolja (VP, 189).⁷ Na grobu sv. Save u Mileševu (i. 190). Putopisi 15 i 16 veka... pominju P./rijepolje/ i obližnji⁸ manastir Mileševo (SS, s.v. Prijepolje). Mileševo, Mileševa, manastir... na reci Mileševki (EP, s.v. Mileševo).⁹ Od Prijepolja je put dalje išao uz reku... na manastir Mileševo... Od manastira Mileševa put je... išao preko planine (PM, 303).¹⁰
- b) lokalitet: Mesto Mileševo, opština Prijepolje, srez Prijepolje, NR Srbija (IM 291)¹¹. Mileševo, n. selo u Novom Pazaru (RJA, s.v. Mileševo). Mileševo stoji na zvaničnim oznakama mesne kancelarije,¹² sa obračajnim tablama i putokazima,

Upotreba oblika sa sufiksom -eva

Ovaj oblik građa potvrđuje obilnije, kako u novijim tako i u starijim izvorima (potvrde se nalaze već od XIII veka).

1. U starijim rukopisima nalazimo ga kao ime za:

- a) manastir (primera ima vrlo mnogo, pa ćemo neke i izostaviti; imenice uz koje stoji obično su: manastir (monastir), hram, crkva, lavra:

Vladislavъ... Sъzda... velikuju lavru Vъzneseniju... glagoljemuju Mileseva (LJS 94). Vladislavъ... sъzda hramъ Vъznesenia... vъ Mileševě (i. 98). Vladislavъ... položenъ bistъ vъ monastirъ... zovomъ Mileseva (i. 105). Sъi sъzida hramъ Vъznesenia zovomъ Mileseva (i. 125). Mošti svetago Savi... Sinanъ paša izъ manastira Mileseve ôdnese (i. 127). Sъ sъzida hramъ Vъznesenia zovomъ Mileseva (i. 146). Plēniše i užegoše Turci monastirъ Milesevu (i. 152). Otnesose Turci svetago Savu iz Mileseve (i. 153). Sъzida že i hramъ velikъ... glagoljemyi Mileseva (PŠ 51). Sъzda Milesevu iděže i tělo svetago Savy ležitъ (i. 60). Sъi sъzida hramъ... zovomy Mileseva (i. 70). Užegoše Turci monastyrъ Milesevu (i. 80). Sinanъ paša izъ manastira Mileseve otnese (i. 85). Sii sveti hramъ sъzdahъ... Vъznesenia... rekše Mileseva (MS 72). Vъ monastirii Mileševi vělrika skrъbъ doide (VK 2, 33). Opočivlet... Sava kъ mnstrě Mileseva rekomomъ (LJS 81). Svetaa crkva Mileseva razori se (ĐD 179).

Nekoliko primera napisano je sa ě odn. je što upućuje na varijantu - Milješeva (isp. Prihoděť vъ manastirъ Mileševu (PŽ 231), Milševa (SN 7, 24,44) odn. Milješeva (i. 16).

b) lokalitet:

Napisa se vъ hramě svetago Spasa vъ... měště rekoměmъ Mileseva (MS 26). Doprôvodiše jęgo vъ velikuju lavrju... vъ měšto rekomo Mileseva (LJS 67). Ta že došedše mnstra na měště Milesevě vъ veliko cęrkvě Voznesenie (i. 80). Vladislavъ... načęť zdati monastyrъ vъ měště rekoměmъ Mileseva (DŽ 178).

Po koji primer nalazimo i sa varijantom ě:

Vъznesenia hramъ na mest/ě/ naricaememъ Milševa vъ župe Črnoi Stene (MS 72). Priložihъ monastiru svetago Savy izę vъ Milševe metъ selъ u Moravicahъ (i.334).¹³

2. U novim, savremenim izvorima takođe često nailazimo na oblik sa sufiksom -eva. Isp. primere za:

a) manastir:

Mileševa, manastir... na reci Mileševki (SS, s.v. Mileševa). Mileseva (ili Milševa) f. manastir sa crkvom u Novom Pazaru (RJA, s.v. Mileševa). Mileševa (Milševa) f. vide Miloševa (Vuk, Srpski rječnik). Mileševa (Milševa) f. vidi Miloše-

va Rj. vidi i Milješevka (Broz-Iveković, Rj.). Mileševa (Mileševo) manastir na rečici Mileševki u blizini Prijepolja (Enc. Jugoslavije, Zgb.). Mileševa (Mileševo), manastir sa hramom Vaznesenja (Enc. lik. umj., Zgb.). Mileševa, manastir kod Prijepolja (Enc. leks. zav., Zgb.). Mileševo, Mileševa, manastir (EP). Mileševa (naslov, S. Radojičić, Bgd. 1962). Oko srednjeg Lima... se nalazi manastir Mileševa (PM 257). Starina je kod manastira Mileševa (i. 336). Freske iz Mileševa (Turist. enc., 59).¹⁴ Mileševi se krunisao za kralja Bosne i Srbije... Tvrdko I (i. 308). Manastir Mileševa... leži... 5 km. istočno od Prijepolja (M.P. Surep, 141).¹⁵ Mileševa je imala kamene plastične ukrase (i.). Mileševa (naslov monografije) (S. Mandić).¹⁶ Vladislav je Mileševu podigao (i. 3).

b) lokalitet: Primera sa sufiksom -eva za naselje nisam našao u novijim izvorima. Izgleda, međutim, da se u narodu toga kraja danas upotrebljava i ova forma¹⁷ mada, verovatno, ne i isključivo.¹⁸

Može se pomenuti da u nekim tekstovima (kao i u rečnicima) i narodnim pesmama srećemo i drugačije varijante feminalnog oblika (neke od njih smo već citirali). Tako, na primer, Vuk (a i Rečnik Broz-Ivekovića) primat daje obliku Miloševa:Miloševa, f. namastir u Hercegovini (čini mi se da je sada pust), cf. Milješevka, Mileševa: Kolika je Miloševa, da je puna poskurica! (Vuk, Rj.). Miljèševka, f. (st.) vide Miloševa:Dok načini crkvu kod Trebinja /Milješevku na Hercegovini (i.). Milješevka, f. (st.)... Protužilo samouče đaće Milješevci na kapiji crkvi (Broz-Iveković, Rj.). Jednu babo [Nemanja] sagradio crkvu:/B'jel vilindar nasred gore Svete/... Milješevku na Hercegovini (Vuk, Nar. pjesme, knj. 2, Beč 1845, 102). Dok načini crkvu kod Trebinja /Milješevku na Hercegovini/... Tu je dao jednu kulu blaga (i. 103).

Mada bi se primera za dva osnovna tipa moglo navesti i više, mislim da se već i na osnovu ovakvog pregleda može izvesti sledeći globalni

z a k l j u č a k:

1. Oblik ženskog roda, Mileševa, znatno je frekvent-

niji i u starim spisima i u novijim izvorima;

2. U pisanim izvorima, naročito novijim, a u najvećoj meri i u starim spisima, sam naziv Mileševa/Mileševo pominje se u vezi sa manastirom (crkvom) (što je svakako rezultat samog značaja manastira kao srednjovekovnog zdanja i spomenika kulture). Verovatno se ista stvar može pretpostaviti i za govorni jezik.

3. U izvorima koji registruju oba oblika uočava se tendencija da se oblikom srednjeg roda (Mileševo) imenuje naseobina (selo, mesto), a oblik ženskog roda (Mileševa) veže za manastir.

4. Veoma retko, i to samo u nekoliko primera iz starih tekstova, nalazi se oblik Mileševa upotrebljen za naseobinu. Noviji pisani izvori za ovo, međutim, ne pružaju nikakvu potvrdu.

Najopštiji zaključak bio bi, dakle, da je kao ime manastiru najuobičajeniji oblik ž. r. Mileševa, a za naselje - oblik s. r. Mileševo.

Da li je ovakva polarizacija morfoloških dubleta lingvistički motivisana?

Već smo pomenuli da je u našoj toponomastici oblik sing. neutr. sufiksa -ovъ (-evъ) daleko češći i rašireniji od oblika sing. fem. istog pridevskog sufiksa.¹⁹ Ovaj sufiks -ovo (-evo) vrlo je star i nalazi se manje ili više i u drugim slovenskim jezicima što ukazuje na njegovo praslovensko poreklo. Ipak, u našem jeziku ostao je produktivan i do sadašnjih vremena (isp. nova obrazovanja tipa: Svetozarevo, Kraljevo, Kidričevo i dr.).²⁰

S druge strane, feminalni sufiks -eva razlikuje se od neutralne varijante po znatno slabijoj rasprostranjenosti,²¹ kao i po tome što se njime toponimska obrazovanja ne izvode prvenstveno od ličnih imena (kao Petrova, Mileševa, Mitrova - O. F. ib. 207), već pretežno (po Francku) od botanika (tipa: Bobova, Borova, Cerova, Jasenova, Jasikova, Leskova i sl.),²² a rasprostranjeni su samo u severnoj Srbiji, Crnoj Gori i zapadnoj Metohiji, dok se kontinuirano na celoj srpskoj i bugarskoj jezičkoj teritoriji nalazi približno oko

10 okruga sa lokalitetima na sufiks -ova (O. F. ib. 208).

S obzirom na sve ovo, i oblik Mileševa (pored već postojećeg - Mileševo) mogao bi izgledati manje običan i očekivan. Međutim, nazivi naših manastira imaju u neku ruku specifičan položaj među ostalim toponimima. Specifičnost se sastoji, uglavnom, u tome što većina srpskih srednjovekovnih manastira nije u narodu svoje ime dobilo ni po ktitoru manastira ni po imenu sveca kome je manastir (crkva) posvećen, već najpre po obližnjoj reci ili po imenu kakvog već postojećeg obližnjeg lokaliteta (sela, mesta i sl.).²³

Sudeći po najstarijim izvorima, verovatno se može pretpostaviti da je u našem slučaju manastir dobio ime bilo sela bilo reke. Otuda osim najčešćeg osnovnog oblika (Mileševa) nalazimo i na varijante Mileševka, Miloševa, Milješeva, Milješevka - i za manastir i za reku, kao što nalazimo i oblik Mileševo - i za manastir i za selo.²⁴

Prema ovome, moglo bi se možda pretpostaviti da je najstariji oblik mogao glasiti - Mileševka (oblik dobijen substantivizacijom pridevske forme Mileševska iz elipse "Mileševska reka") odn. Mileševa (Miloševa) (oblik dobijen substantivizacijom prideva iz elipse "Mileševa (Miloševa) reka" a izveden od ličnog imena Mileš(a), Miloš.

Oblik fem. sing., dakle, morao bi pretpostaviti spregu sa imenicom fem. sing. u elipsi (npr. "reka", "crkva", "zadužbina" i sl.) što je i omogućilo da se oblik fem. sing. preko takve elipse ("Mileševa crkva" i sl.) osamostali kao "Mileševa" (ženski rod).

S druge strane, kao naziv lokaliteta pridevski je oblik najčešće mogao biti u sprezi sa imenicom "selo", "mesto" i sl. (sing. neutr.) od koje je morao i poprimiti mocioni oblik srednjeg roda ("Mileševo selo", "Mileševo mesto" i sl.), što je omogućilo osamostaljivanje varijante toponima srednjeg roda - "Mileševo".²⁵

S obzirom na ovakva genetička raščlanjavanja i diferenciranja, mislim da se mora dati za pravo onima koji za ime manastira pretpostavljaju oblik - Mileševa, a za lokalitet oblik - Mileševo. Vezivanje oblika sing. neutr. za imenicu

muškog roda ("manastir") ili ženskog roda ("crkva") i sl. moguće je, mislim, razumeti kao rezultat već završenog procesa oslobađanja pridevske determinativne pozicije u sprezi sa imenicom, posle čega se pridevska forma toponima oseća kao samostalna, okamenjena jezička tvorevina, sposobna da se veže za bilo koju imenicu, imuna od fleksivnih uticaja koje imenica normalno na pridev vrši.²⁶ Ipak, i pored toga izvesna polarizacija u iskorišćavanju jedne odn. druge forme (Mileševa - za ime manastira, a Mileševo - za ime naselja) izgleda nije izostala.

Fusnote (za Mileševo ili Mileševa)

- 1) Isp. Miklosich F., Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen, Heidelberg 1927; Franck Otto, Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde, Leipzig 1932; Imenik mesta, pregled svih mesta i opština, narodnih odbora, srezova i opština u Jugoslaviji, izd. Službeni list FNRJ, Beograd 1956; Petković dr Vladimir, Pregled crkvenih spomenika kroz povescnicu srpskog naroda, izd. SAN, Beograd 1950 i dr.
- 2) Za praktične potrebe, pitanje bi se moglo proširiti i na samu normativnost jednog ili drugog oblika. S tim u vezi pomenuo bih da sam, na primer, među saradnicima Instituta za srpskohrvatski jezik u Beogradu (kao i među nekim drugim licima koji se jezikom profesionalno bave) izvršio malu anketu o tome koji im je oblik (Mileševo ili Mileševa) običniji. Većina je odgovorila da im je običniji oblik Mileševo. Da li on ima i više opravdanja od varijante Mileševa mislim da će pokazati i sam zaključak ovoga rada.
- 3) Završetak -eš (-ešb) danas je neproduktivan u ličnim imena i gotovo je sasvim iščezao, ali ga stariji izvori potvrđuju; isp.: Brateš, Grbeš, Vuleš, Vraneš, Glaveš i sl.; v. o tome Miklosich, ib. 18.
- 4) Manastir u Srbiji (ranije, za vreme turske vladavine - u Hercegovini) nedaleko od Prijepolja na reci Mileševki, pritoci Lima. Podigao ga je kralj Vladislav, sin Stefana Prvovenčanog (1234-1243). Crkva je posvećena Sv. Spasu.
- 5) Isp. Imenik mesta, 291; Od susednih lokaliteta od iste ili slične su osnove sagrađeni i drugi nazivi: Mileševac (tvrđava iznad manastira), Milosev do, Mileševka (reka) i sl. V. Mrkonjić Petar, Svednje Polimlje i Potarje u novopazarskom sandžaku, Srpski etnografski zbornik, knj. IV, Naselja I, Beograd 1902, 303.
- 6) Potvrde su uzimane iz sledećih starih izvora: Lju-

- ba Stojanović, Stari srpski hrisovulji, akti, biografije, letopisi, tipici, pomenici, zapisi i dr., Spomenik SKA III, Beograd 1890 (skraćena:LJS); Stojan Novaković, Srpski pomenici XV-XVIII veka, Glasnik srpskog učenog društva, knj. XLII, Beograd 1875 (SN); Andrija Kacić, Korabglicza, u Mleczih 1782 (AK); Vuk Stefanović Karadžić, Primjeri iz starih rukopisa, Danica, zabavnik, Beč 1826 (VK 1); Vuk Stef. Karadžić, Primjeri srpsko-slovenskoga jezika, Beč 1857 (VK 2); Pajsije, Žitije Cara Uroša (Prema prepisu monaha Ilariona), Glasnik srp. uč. društva, knj. V, sv. XXII staroga reda, Beograd 1867 (PŽ); J.P. Šafařík, Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů, v Praze 1851 (PŠ); Fr. Miklosich, Monumenta serbica, Viennae 1858 (MS); Đ. Daničić, Zapisi iz nekolicu rukopisa, RAD JA, I, Zagreb 1867 (ĐD); Domentijan, Život svetoga Save, u Biogradu 1860 (DŽ); Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, Zagreb (RJA).
- 7) Petković dr Vladimir, ib.
  - 8) St. Stanojević, Narodna enciklopedija, Zagreb.
  - 9) Mala enciklopedija Prosveta, Beograd 1959.
  - 10) Petar Mrkonjić, ib.
  - 11) Imenik mesta, ib.
  - 12) Prema saopštenju koje sam dobio od Svetislava Mandića, istoričara umetnosti i stručnog saradnika Publicističkog zavoda "Jugoslavija" u Beogradu.
  - 13) Daničić u svome Rječniku iz književnih starina, Bgd. 1863, 7o) favorizuje odrednicu sa ē: Mileševa, mjesto u župi Črnoji Stēne, gde je saziđao crkvu i manastir kralj Vladislav; da li je, međutim, ē primarno - ostaje pitanje; nama se čini da je ē sekundarna inovacija, a da je osnovni oblik (Mileš- ili Miloš-) etimološki ispravniji.
  - 14) Jugoslavija, Turistička enciklopedija, knj. I, Beograd 1958.
  - 15) Spomenici kultur, izd. Prosveta, Beograd 1951.
  - 16) Izd. Turistička štampa, Beograd 1961.
  - 17) Prema saopštenju prof. Beogradskog univerziteta Milisava Lutovca i asistenta Geografskog instituta u Beogradu Milorađa Sušića, meštani, seosko stanovništvo govori Mileševa i za selo i za manastir.
  - 18) Prema obavještenju koje sam dobio od Svetislava Mandića, koji je duže vremena boravio na području manastira, u narodu toga kraja čuje se oblik Mileševo kao naziv i za manastir i za lokalitet.
  - 19) Isp. O. Franck, ib. 204-205: Von den ursprünglich adjektivischen Suffixen sind weitaus am häufigsten die auf -ovo.
  - 20) Po O. Franck ova vrsta toponima česta je u Makedoniji i oblasti Požarevca i Beograda, a prevladava u oblasti Strumice i Bičolja, dok u pojedinim oblastima Drine gotovo iščezava. Interesantna je Franckova primedba da "wenn man in Bulgarien weiter nach Osten geht kommt man auf Werte die alle serbischen Maxima stark übertreffen", kao i to da "in Südbulga-

rien usw. sind viele O.N. [Ortsnamen] auf -ovo in-
dessen Umbenennungen aus jüngster Zeit von frühe-
ren türkischen Ortsnamen" (pozivajući se na Spi-
šk na naselenitē mesta v Carstvo Bŕlgaria, Sofi-
ja 1924) što bi eventualno upućivalo na pomisao o
makedonskom uticaju na bugarski u onom delu, na-
ravno, gde se ove dve teritorije dodiruju.

- 21) Isp. O. Franck, ib. 207: Bei dem Formans -ov- ver-
schwinden alle anderen Flexionsformen gegenüber den
ausserordentlich Singularia neutr. Noch nicht den
sehnten Teil der -ovo- Namen errechen die auf -ova.
- 22) Toponimi se, po Francku, sa sufiksom -ovo izvode
prvenstveno od ličnih imena (Borisovo, Idrizovo i
sl.), zatim od naziva zanimanja (Đakovo, Kneževo,
Kovačevo, Viteževo i sl.), botanika (Trešnjevero,
Brestovo i sl.), nomina instrumenti (Kamenovo, Vr-
sevo), prideva (Krivovo, Šturovo i sl.) itd. (o.c.
ib. 206).
- 23) Isp. na primer: Studenica (manastir i reka), Gra-
čanica (manastir i reka), Resava (Manasija) (manas-
tir i reka Resava), Dečani (manastir i selo), Žiča
(manastir i selo), mada su mogli biti po sredi i
sasvim drugi momenti (kao: Lazarica, Ljubostinja i
dr.).
- 24) P. Mrkonjić ib. 346, beleži da u narodu postoji vi-
še legendi o tome. Jedna veli da su bila tri brata:
Miloš, Mile i David pa su sagradili tri zadužbine:
Miloševu, Milje i Davidovicu u "kojima se, kako i
sam autor veli, ogleda stalna težnja kod naroda da
sve nejasno i neprotumačeno objasni pa makar da je
sve to često nevešto smišljeno".
- 25) O formiranju pridevskih oblika toponima u sprezi sa
imenicom isp. npr. kod Miklošiča: Die adjectivischen
Ortsnamen sind nach Verschiedenheit der Sprachen, Ge-
genden, wohl auch der Zeiten, masc. oder fem. oder
neutr. was von dem in Gedanken zu ergänzenden Sub-
stantiv abhängt (ib. 125).
- 26) Na sličan način svakako treba razumeti i druge, i-
nače ne tako česte oblike fem. za imena manastira
kao: Savina kod Hercegovog, Bliškova u Vranešu,
Bošova u Tikvešu, Šudikova u blizini Berana na Li-
mu i dr.

Резюме: Автор дає перечень употребления морфологической
пары топонима Милешево - Милешева. Он выводит заключение,
что обе формы упоминаются уже с 13-ого века, хотя вари-
ант Милешева появляется несколько чаще. В наше время фор-
ма Милешева чаще всего употребляется как название монасты-
ря, а форма Милешево как имя поселка вблизи монастыря.